

K TEÓRII MAPOVANIA ŠTUDENTSKÝCH INICIATÍV V OBLASTI TRANSLATOLÓGIE **Z POHĽADU TEÓRIE SIETÍ-AKTÉROV**

TOWARDS MAPPING BOTTOM-UP INITIATIVES IN TRANSLATION STUDIES: AN ACTOR-NETWORK THEORY PERSPECTIVE

Simona Nagyová

Katedra slovanských jazykov, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

simona.nagyova@umb.sk

Abstract: This paper's goal is to reflect on how mapping student initiatives in Translation Studies can be conceptualised within a translation and interpreting ecosystem. Mapping is understood as situating student initiatives within the ecosystem, identifying typical connections to other nodes (e.g., universities, the market, agencies, professional bodies, publishers, and society), and outlining the types of activities through which such links are created and maintained. The paper introduces Actor-Network Theory (ANT) as a conceptual framework that treats organising as the assembling of heterogeneous relations and attributes agency to both human and non-human entities. To address textual and digital traces of organising, discourse analysis is proposed as a complementary approach, allowing organisational texts to be read as inscriptions and mediations in ANT terms. The emerging World Association of Student Initiatives in Translation Studies (FIESTI) is presented as an illustrative case of a collective in an early stage of formation, suitable for demonstrating the kinds of questions ANT brings forward.

Key words: Actor-Network Theory, discourse analysis, translation and interpreting ecosystem, student initiatives

Úvod

Prekladateľská činnosť a jej produkt sú podľa Liashuk (2023) súčasťou širšieho komunikačného a kultúrneho priestoru, v ktorom prekladové texty nielen odzrkadľujú, ale zároveň aj tvoria medzijazykové a medzikultúrne vzťahy. Ak teda preklad a tlmočenie chápeme ako činnosti ukotvené v takomto priestore, prirodzene sa nám naskytá aj druhá rovina uvažovania – ich fungovanie nie je iba otázkou individuálnej kompetencie, ale aj otázkou prostredia, v ktorom sa kompetencie a príležitosti vytvárajú, cirkulujú a stabilizujú. Práve preto o prekladateľstve a tlmočníctve môžeme uvažovať ako o **ekosystéme**, teda sieti vzťahov medzi jednotlivými jazykovými špecialistami, ale aj inštitúciami, technológiami, platformami a textami, ktoré spoločne umožňujú, aby prekladateľsko-tlmočnícka činnosť mohla v praxi vôbec existovať.

V rámci takto chápaného ekosystému venujeme osobitnú pozornosť **študentským organizáciám**. Toto zameranie nie je náhodné: študentské iniciatívy predstavujú dôležitý uzol medzi vzdelávaním, profesiou a komunitou a pre budúcich profesionálov často tvoria prvé prepojenia do ostatných častí ekosystému. Ako špecifický prípad pritom v tomto príspevku uvedieme vznikajúcu Svetovú asociáciu študentských iniciatív v oblasti translatológie (FIESTI), na ktorej sa dá sledovať prepojenie viacerých iniciatív do širšej siete. Význam mimoškolských aktivít v tomto kontexte nespočíva len v dobrovoľníckej skúsenosti, ale aj v tom, že môžu podporovať budovanie profesijných kontaktov a kompetencií. Študentská aktivnosť a angažovanosť v mimoškolských aktivitách sú totiž kľúčovými faktormi pre budúci úspech na pracovnom trhu a zároveň prvkami moderného uvažovania o prekladateľskom vzdelávaní (Nagyová, 2025). Djovčoš (2026) v sociocentrickom rámci zdôrazňuje potrebu odpútať sa od hraníc triedy a formálneho vyučovania. V tomto kontexte nadobúdajú osobitnú

dôležitosť tzv. angažované komunity (*engaged communities*) – ich tvorba môže zvyšovať sociálnu viditeľnosť profesie a kolaboratívne angažované konanie sa ukazuje ako užitočné pri integrácii študentov do širšej spoločnosti a profesijných komunít (ibid.).

Na to, aby sme vedeli zachytiť, ako sa ekosystém a jeho časti skladajú a čo ich drží pokope, navrhujeme nahliadať naň cez **teóriu sietí-aktérov (Actor-Network Theory, ANT)** a zároveň naznačiť, ako by sa dal analyzovať pomocou diskurzívnej analýzy.

ANT vznikla ako snaha vysvetliť vedeckú činnosť bez apriórneho oddeľovania „sociálneho“ a „technického“. Pojem *actor-network* pritom vystihuje jej podstatu – aby mohol konať jeden aktér, musia konať aj mnohí ďalší (a to ľudia aj veci), a dokonca aj samotný aktér je výsledkom väzieb, nie ich samozrejmým začiatkom (Bencherki, 2017). V nadväznosti na to je dnes ANT dôležitým referenčným bodom pre výskum, ktorý si dáva za úlohu považovať za dôležité aj nie-ludské prvky v diani (Nimmo, 2011). To je podstatné aj pre tento príspevok, pretože práve nie-ludské prvky bývajú v opisovaní a analýze organizácií často prehliadané, a ANT im venuje zaslúženú pozornosť a zahŕňa ich do analýzy ako aktérov, pokiaľ v situácii spôsobujú zmenu. V tomto zmysle možno texty chápať ako inskripcie, teda nie iba ako reprezentácie reality, ale ako materiálne operácie, ktoré realitu spoluvytvárajú tým, že niečo sprítomňujú a iné zneviditeľňujú (Nimmo, 2011, s. 114). To je pre náš uvažovaný analytický rámec kľúčové, pretože veľká časť existencie študentských iniciatív je sprostredkovaná práve textami a digitálnymi artefaktmi, ktoré v ANT môžeme čítať ako aktívne mediácie (ibid.). Na ich skúmanie sa v princípe ako vhodná metóda javí **diskurzívna analýza**, pretože nám umožňuje čítať texty ako prostriedok porozumenia sociálnym, politickým a kultúrnym javom a zároveň ako prvky, ktoré sa na týchto javoch spolupodieľajú (Dunn – Neumann, 2016).

Cieľom tohto príspevku je teoreticky zdôvodniť a zrozumiteľne ukázať, prečo môže byť kombinácia teórie sietí-aktérov a diskurzívnej analýzy vhodným rámcom na mapovanie študentských iniciatív v translatológii, pričom svetovú asociáciu FIESTI uvádzame ako vhodný príklad na budúcu empirickú analýzu. Mapovanie tu chápeme ako vytýčenie hlavných častí prekladateľsko-tlmočnického ekosystému a ukotvenie študentských iniciatív ako jeho dôležitej súčasti, ich prepojenie s inými uzlami a sledovanie činností, ktoré tieto väzby vytvárajú a udržiavajú. Tento príspevok má charakter teoretickej úvahy, a teda cieľom nie je predložiť hotovú empirickú analýzu, ale navrhnúť rámec a naznačiť možnosti jeho uplatnenia.

Teória sietí-aktérov (ANT)

Teória sietí-aktérov (Actor–Network Theory, ANT) vznikala na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia v prostredí výskumu vedy a techniky. Výskumníci Michel Callon, Bruno Latour a John Law postupne rozvíjali tento prístup známy aj pod názvom „sociológia translácie“ (*sociology of translation*)¹ (Law, 1992). V súčasnosti sa často používa ako pojmový aparát v oblasti sociológie a štúdiá organizácií, ktorý umožňuje odhaľovať a analyzovať to, čo sa v praxi javí ako samozrejmé a jednotné. Keďže ide o teóriu, ktorá sa v translatológii často nevyužíva (dosiaľ sa jej aplikácii na prekladový proces venovali výskumníčky Helene Buzelin (2005), Deborah Folaron (2007), Wenyan Luo (2020) a Ivana Hostová (2023)), v nasledujúcich odsekoch sa pokúsime prehľadne a zrozumiteľne objasniť jej podstatu a vytýčiť najdôležitejšie pojmy.

¹ *Sociology of translation* sme sa rozhodli prekladať ako „sociológia translácie“, aby nedošlo k zamieňaniu tohto pojmu so sociológiou prekladu/translatológie. Z rovnakého dôvodu budeme jeden z pojmov ANT – *translation*, v slovenčine používať vo forme „translácia“.

Bencherki (2017, s. 1) zachytáva kľúčovú myšlienku ANT: „Aby mohol konať jeden aktér, musia konať aj mnohí ďalší“². Podľa ANT je každý aktér sám osebe sieťou (sieť-aktér) a teda vedec, ktorý teóriu aplikuje, sa usiluje odvrátiť svoju pozornosť od ustálených entít, ktoré sú bežným predmetom skúmania, k väzbám, ktoré ich udržiavajú v chode. Law (1992) zároveň vystihuje, že ide o prístup, ktorý skúma, ako sa moc a organizačný poriadok v praxi skladajú a udržiavajú. To, čo Latour (2005) vo svojej práci pomenúva slovom „sociálne“ (*social*), nie je hotový produkt, ale názov pre to, čo sa neustále skladá. V tomto zmysle pojem *social* neoznačuje samostatnú spoločenskú sféru ani špecifický typ „sociálnej látky“, ale pohyb znovu-spájania (re-asociovania) – sledovanie toho, ako sa asociácie medzi heterogénnymi prvkami vytvárajú, udržiavajú a menia. ANT preto nie je spoločenskou teóriou v tradičnom zmysle, ale spôsobom, ako sledovať asociácie v ich tvorbe, stabilizovaní a rozpade bez toho, aby sme ich vopred vysvetlili hotovými kategóriami (Latour, 2005; Law, 1992).

V translológii známejší a využívanější sociologický prístup Pierra Bourdieho je považovaný za výrazne odlišný prístup oproti ANT (Buzelin, 2005). Teória sa preto stala aj predmetom kritiky samotného Bourdieho a iných akademikov. Niektorí výskumníci jej vyčítajú, že nedokáže kriticky myslieť o realitách, ktoré opisuje – najmä, že podceňuje historické a štrukturálne podmienky moci, prípadne vysvetlí vznik sietí, no slabšie vysvetlí ich dôsledky pre distribúciu moci (Bencherki, 2017, s. 14). Kritici takisto opakovane spochybňujú symetriu medzi ľudskými a nie-ľudskými aktérmi, teda či je možné analyzovať agentnosť (teda schopnosť sprostredkovať zmenu) bez toho, aby sme ju viazali na ľudskú intencionalitu (ibid.). Latour (1996) pritom pripúšťa, že ak sa dá ANT niečo vyčítať, tak fakt, že neposkytuje apriórny model ľudskej kompetencie, lebo tradičný ľudský subjekt nie je jej hlavnou témou. „Namiesto toho skúma, ako sa v konkrétnych situáciách pripisujú vlastnosti ľudským aj nie-ľudským prvkom, ako sa tieto vlastnosti rozdeľujú medzi rôzne entity, aké spojenia sa medzi nimi vytvárajú, ako sa cez tieto spojenia šíria (cirkulujú) veci, informácie či vplyvy, a ako sa tieto pripísania, rozdelenia a väzby počas cirkulácie menia a transformujú,“ (Latour, 1996, s. 7).

Kľúčové pojmy ANT nie sú len termíny, ale konkrétne výskumné nástroje. Latour (1996) zdôrazňuje, že sieť-aktér nie je pasívny objekt, ale entita, ktorá umožňuje trasovanie vzťahov a zároveň ich zapisovanie, teda inskribovanie, do trvácnejších podôb (napr. dokumenty, graf, zmluva, a pod.), vďaka čomu sa väzby dajú stabilizovať a prenášať naprieč situáciami. **Aktér** (actor) v ANT však nie je automaticky ľudský jednotlivec. „Aktér je niečo, čo koná alebo je nositeľom konania“ (Latour, 1996, s. 7). Tento status je vždy výsledkom priznanej agentnosti v sieti vzťahov. Keď hovoríme o aktérovi, máme na mysli stabilizovaného činiteľa, pričom vieme určiť jeho účinky a väzby. Latour (2005, s. 46) zároveň upozorňuje, že aktér v ANT nemá byť chápaný ako zdroj konania, ale skôr ako **efekt heterogénnych väzieb**. Aktér podľa neho nie je zdrojom činu, ale „pohyblivým cieľom“ mnohých entít, ktoré sa k nemu zbiehajú.

Na druhej strane pojem **aktant** (actant) môže takisto označovať ľudský aj nie-ľudský prvok, ktorý má za príčinu nejakú zmenu, zastáva rolu v deji, je potenciálnym činiteľom: „Aktantom môže byť prakticky čokoľvek, čo je zdrojom konania“ (Latour, 1996, s. 7).

Agentnosťou sa v tomto zmysle nerozumie vnútorná vlastnosť a nemusí byť nevyhnutne spájaná s intencionalitou. To zároveň znamená metodologickú symetriu – naša pozornosť sa pri analýze nevzťahuje len na ľudských účastníkov, ale aj na nie-ľudské prvky, pokiaľ v situácii spoluurčujú priebeh a výsledok konania. Prakticky sa snažíme neskracovať vysvetlenie hotovými kategóriami, ale sledovať, ktoré entity vstupujú do diania, aké rozdiely

² Všetky citáty preložila do slovenčiny autorka príspevku.

spôsobujú a akými stopami (inskrpciami) sa ich pôsobenie dá doložiť. V prekladateľskej praxi si môžeme napríklad predstaviť glosár, ktorý najprv považujeme za aktanta, pretože očakávame, že môže konať, no zatiaľ nevieme, či ho bude prekladateľ používať, ignorovať alebo aktualizovať. Len čo vieme ukázať, ako glosár ovplyvnil rozhodnutia a jeho pôsobenie v sieti je stabilizované, stáva sa z neho aktér. To platí aj pre náš príklad: ak glosár označíme ako aktéra, neznamena to, že ide o izolovaný objekt s vlastnou vôľou, ale že v konkrétnej situácii koná ako jednotka (single point actor). Jeho jednotnosť je výsledkom toho, že sa dočasne prehliada (alebo potláča) komplexná sieť prvkov (iných aktérov alebo aktantov), ktoré ho udržiavajú v chode (terminológovia, počítačový kód, CAT nástroj, atď.). Inými slovami, aktér sa v ANT často javí ako jedna entita, ale analyticky je vždy možné ukázať, z čoho je poskladaný a akými sprostredkovaniami sa jeho účinok dosahuje.

Práve tento efekt jednoty ANT vyjadruje cez pojem **čiernej skrinky** (black box). Keď sa sieť stabilizuje, prestávame vnímať jej vnútornú zložitosť a vnímame najmä hladký výstup. Až porucha otvára skrinku a zviditeľňuje, z čoho bola jednotnosť poskladaná (Latour, 1987). Law (1992, s. 5) tento efekt pomenúva ako proces **punktualizácie** a zároveň upozorňuje na jeho krehkosť, pretože môže naraziť na odpor alebo sa rozpadnúť na zlyhávajúcu sieť. Pri punktualizácii, teda keď sa zo siete stane čierna skrinka, sa sieť začne javiť ako jeden blok, jej „sieťovosť“ sa dočasne stane neviditeľnou, teda zmizne (Law, 1992, s. 5). To, čo zmizne, je práve činnosť skladania a udržiavania väzieb. Viditeľný ostáva zdanlivo jednoduchý aktér, ktorému pripíšeme akciu. Tu sa naskytá aj praktická otázka. Je možné otvárať čierne skrinky donekonečna? Latour (2005, s. 47) pripúšťa, že ak sledujeme všetky stopy a vysvetlenia aktérov, rýchlo sa stanú neprehľadnými a „žiadna štúdia sa nikdy nezastaví pre nedostatok informácií“. ANT preto nepredpisuje nekonečný regres, ale skôr pragmatické analyzovanie siete: otvárame čierne skrinky najmä tam, kde sa objaví porucha, spor, zmena aktéra alebo iná forma kontroverzie, ktorá zviditeľní skryté sprostredkovania. Práve kontroverzie sú momenty, v ktorých sa mediácie prestávajú javiť ako samozrejmé a ANT ich ponúka ako vhodné východisko pre trasovanie sprostredkovaní v empirickom výskume – kto/čo sa odvoláva na aký dokument, nástroj, štandard alebo postup, a ako tieto nie-ľudské prvky vstupujú do vyjednávania a menia jeho výsledok.

Jedným z najznámejších Latourových rozlíšení sú pojmy **intermediár** a **mediátor**. Ide o rozdiel medzi prvkom, ktorý len prenáša zmysel bez zmeny, a prvkom, ktorý zmenu priamo vykonáva: „Intermediár je podľa môjho chápania niečo, čo prenáša význam alebo silu bez transformácie: na definovanie jeho výstupov stačí definovať jeho vstupy“ (Latour, 2005, s. 39). V praxi je to užitočné najmä preto, že to bráni skratkám v opise. Ak napríklad povieme, že „komunita funguje vďaka komunikácii“, ostávame pri abstrakcii. ANT nás v tomto bode vedie k tomu, aby sme namiesto abstraktného vysvetlenia pomenovali konkrétne sprostredkovania, cez ktoré komunikácia prebieha a ktoré môžu výsledok meniť. Latour (2005) zároveň zdôrazňuje, že nejde o typy entít, ale o to, ako sa v konkrétnej situácii správajú – aj komplikovaný systém môže fungovať ako intermediár, kým pri poruche sa tá istá zostava môže zmeniť na komplexnú reťaz mediátorov. Kvalitu opisu potom explicitne viaže na to, koľko mediátorov je autor schopný rozvinúť a na zachytenie rozdielu navrhuje kritérium kvality textu, ktoré meria relatívnu hustotu mediátorov oproti intermediárom (Latour, 2005, s. 58).

Ďalším dôležitým pojmom, ktorý nám je v translológii obzvlášť blízky, je termín *translation*, ktorý budeme ako pojem spadajúci pod ANT označovať ako **translácia**. V ANT totiž nejde o interlingválny preklad, ale o proces preskupovania väzieb, v ktorom sa postupne vytvára ekvivalencia a stabilizuje sa poriadok: „Translácia je teda sloveso, ktoré implikuje transformáciu a možnosť ekvivalencie“ (Law, 1992, s. 5). Tento proces Callon (1986, s. 196 – 224) konkretizuje tým, že transláciu opisuje ako štyri (v praxi sa prekrývajúce) momenty:

1. **problematicizáciu** (*problematicization*), v ktorej aktér definuje problém tak, aby sa stal „obligatórnym prechodovým bodom“, 2. **zainteresovanie** (*interessement*), teda postupy, ktorými sa ostatní aktéri „zafixujú“ do navrhnutých rolí, 3. **priradenie** (*enrolment*), v ktorom sa roly medzi aktérmi zosúladiť a vzájomne previažu, a napokon 4. **mobilizáciu** (*mobilization*), ktorá zabezpečuje, aby hovorcovia/zástupcovia skupiny naozaj reprezentovali príslušné kolektívy a nezhadili ich. Buzelin (2005, s. 197) tento model dopĺňa tým, že transláciu stavia do opozície voči difúzii: nejde o prenos hotovej veci, ale o sériu transformácií, vďaka ktorým fakty a artefakty vytvárajú vlastný priestor „súbežným procesom vytvárania sietí“.

Štrukturálnu výhodu tohto prístupu dobre ilustrujú Law – Callon (1992) na analýze technologického projektu lietadla TSR.2. Autori poukazujú na fakt, že projekt možno chápať ako budovanie lokálnej siete (zostavenie heterogénnych prvkov potrebných na produkciu fungujúceho zariadenia) v rámci globálnej siete (vzťahy s aktérmi, ktorí dodávajú zdroje, toleranciu či neutralitu), a že práve napätie medzi týmito dvoma sieťami výrazne formuje trajektóriu projektu (Law – Callon, 1992). Projekt zároveň reprezentuje rôzne veci pre rôznych aktérov a dochádza k vzájomnému zjednodušovaniu – aj veľké inštitúcie sa z perspektívy projektu môžu stať punktualizovaným aktérom, redukovaným na jednu funkciu (Law – Callon, 1992, s. 24). Táto dynamika je analyticky prenosná aj na študentské iniciatívy – organizácia môže znamenať niečo iné pre študentov, vyučujúcich, partnerov či univerzitu, no tento nesúlad je súčasťou samotného skladania siete.

ANT nám poskytuje terminológiu a súbor analytických otázok, vďaka ktorým sa pri opise ekosystému a jeho častí nemusíme zastaviť pri hotových entitách. V tomto článku ich však používame predovšetkým ako teoretický rámec a ukazujeme, aké typy otázok by sa dali klásť, napr. ako sa aktérstvo skladá z heterogénnych prvkov, kedy sa siete znepriehľadňujú a uzatvárajú, ktoré prvky fungujú ako mediátory a ktoré ako intermediáre a ako sa poriadok stabilizuje cez procesy translácie.

V nasledujúcej časti definujeme, ako chápeme ekosystém prekladu a tlmočenia, ako ho budeme kategorizovať a prečo v ňom osobitne vyznačujeme uzol študentských iniciatív. Rámec ANT namiesto vysvetľovania sociálnych javov hotovými kategóriami umožňuje sledovať asociácie v ich vzniku a rozpade, a to najmä v momentoch, keď sa čierne skrinky otvárajú a mediácie sa stanú empiricky viditeľnými. V tejto štúdii sa však obmedzujeme na formulovanie rámca a nepredkladáme vlastnú empirickú analýzu.

Definovanie ekosystému prekladu a tlmočenia

Východiskovo chápeme ekosystém prekladu a tlmočenia ako súbor oblastí a aktérov, ktoré sa v praxi podieľajú na tom, že prekladateľsko-tlmočnická činnosť môže vzniknúť, fungovať a rozvíjať sa. Takéto vymedzenie je zámerne praktické – nesnažíme sa vytvoriť definitívny model, ale pracovnú mapu, vďaka ktorej vieme ukázať, že preklad a tlmočenie nie sú len individuálnou kompetenciou, ale činnosťou zasadenou do siete vzťahov, príležitostí, noriem, technológií a inštitúcií.

Z tohto dôvodu pracujeme s orientačným rozdelením ekosystému do siedmich výrazných kategórií (uzlov), ktoré sa v praxi prirodzene objavujú, keď sa pozrieme na vzdelávanie, profesionálnu činnosť a spoločenské fungovanie prekladu a tlmočenia:

1. univerzity a vzdelávacie inštitúcie,
2. trh,
3. prekladateľské a tlmočnické agentúry,
4. stavovské a profesijné organizácie,
5. študentské organizácie a iniciatívy,

6. vydavateľstvá a kultúrne inštitúcie,
7. spoločnosť a verejný priestor.

Poradie nie je hierarchické, ale má orientačný charakter a slúži najmä na prehľadné usporiadanie ekosystému. Tieto kategórie nechápeme ako uzavreté entity a ani netvrdíme, že by v praxi vystupovali ako jednotný aktér. Ide o heuristický návrh pracovnej mapy ekosystému, nie o definitívny zoznam. Počet aj pomenovanie uzlov sa môže v ďalšom mapovaní spresňovať alebo rozšíriť podľa toho, ktoré oblasti a prepojenia sa ukážu ako relevantné. Pracovné triedenie nám pomáha pomenovať základné oblasti ekosystému a prehľadne zobrazíť komplexnú realitu. Každá kategória zahŕňa množstvo rôznych subjektov. Mapovanie ekosystému preto neznamena hľadanie jednotného centra, ale skôr pomenovanie hlavných miest, kde sa prekladateľská a tlmočnická činnosť ukotvuje. Zároveň predpokladáme, že uzly sa vzájomne prekrývajú (napr. stavovské organizácie spolupracujú s univerzitami, vydavateľstvá a kultúrne inštitúcie formujú viditeľnosť prekladu v spoločnosti, študentské iniciatívy sa prepájajú s profesiou), a práve tieto prekrytia budú pre analýzu často dôležitejšie než hranice uzlov. Chceme ukázať, že študentské organizácie sú legitímnu súčasťou ekosystému, ktorá vytvára väzby, sprostredkúva prax a pomáha budovať komunitu. Toto zistenie však nie je len deskriptívne. Umožňuje formulovať aj analytické a praktické implikácie: ak študentské iniciatívy chápeme ako uzly, ktoré sprostredkujú väzby medzi vzdelávaním, profesiou a komunitou, otvára sa priestor na systematické skúmanie toho, aké konkrétne mediácie tieto väzby umožňujú, ako sa stabilizujú a za akých podmienok sa rozpadajú. Takéto uchopenie zároveň umožňuje porovnávať iniciatívy naprieč kontextmi a lepšie pochopiť ich úlohu pri formovaní profesijných dráh a komunít.

Vzhľadom na zameranie článku sa v teoretickej rovine zameriame predovšetkým na študentské iniciatívy. Dôvodom je, že predstavujú uzol, ktorý prepája vzdelávanie, profesiou a komunitu, pretože sa na malom priestore stretávajú rôzne typy aktérov (študenti, vyučujúci, profesionáli, inštitúcie), a preto je to vhodné miesto na pozorovanie skladania a stabilizovania väzieb. Zároveň ide o výskumnú voľbu motivovanú aj osobnou pozíciou: autorka je spoluzakladateľkou občianskeho združenia *Sa zobud'* a zároveň zástupkyňou tejto organizácie v rámci vznikajúcej asociácie FIESTI, čo v budúcom empirickom výskume môže umožniť presnejšie sledovanie konkrétnych procesov, dokumentov a foriem koordinácie, ktoré by zvonka zostali ťažšie spozorovateľné. Navyše, ANT odporúča skúmať siete v ich vytváraní, preto sa nám naskytá možnosť využiť príležitosť a analyzovať vznikajúceho aktéra – svetovú asociáciu FIESTI.

Takto vymedzený ekosystém nám následne umožní načrtnúť, ako by sa táto mapa dala skúmať analyticky. Keďže veľká časť prepojení a koordinácie v študentských iniciatívach prebieha prostredníctvom textov a digitálnych artefaktov, ako sú stanovky, pozvánky, zápisnice, webové stránky, formuláre či príspevky na sociálnych sieťach, je užitočné mať nástroj, ktorý vie tieto materiály systematicky čítať a porovnávať. Tieto texty nie sú len neutrálne opisy a často zároveň definujú, kto môže konať, aké roly existujú, čo sa považuje za legitímne a kde sa nastavujú hranice iniciatívy alebo celej siete. V nasledujúcej kapitole preto predstavíme diskurzívnu analýzu ako metódu, ktorá by mohla umožniť tieto materiály systematicky čítať a porovnávať.

Kombinácia ANT a diskurzívnej analýzy

V predchádzajúcich častiach sme naznačili, že ANT je užitočná ako optika, ktorá pripomína potrebu brať vážne ľudské aj nie-ľudské prvky a sledovať, ako sa v praxi skladajú väzby a sprostredkovania. Ďalším krokom je výber takého nástroja, ktorý by v budúcom

výskume umožnil pracovať so stopami týchto sprostredkovaní. Preto tu uvažujeme o diskurzívnej analýze ako o vhodnom doplnku ANT pri práci s textami ako s praktickými prvkami organizovania.

Základné východisko diskurzívnej analýzy spočíva v tom, že sa zaoberá aplikovaním jazyka a tým, ako sa prostredníctvom jazyka v konkrétnych kontextoch vytvárajú významy aj formy konania (Gee – Handford, 2012). Tento dôraz na „jazyk ako konanie“ je pre naše uvažovanie dôležitý. Ak študentská organizácia v sebaaprezenačnom texte tvrdí, že „prepája študentov s praxou“, nejde len o opis, ale aj o ustanovenie rolí, očakávaní a legitímnych foriem účasti, a tým o konkrétny spôsob organizovania vzťahov. Aby sme sa vyhli dojmu, že diskurz predstavuje hocikaký text, je užitočné stručne odlíšiť diskurz od textu. Dunn – Neumann (2016) definujú diskurz ako súbor reprezentančných praktík, cez ktoré sa významy generujú, a zároveň ho chápu ako systém významotvorby, ktorý význam dočasne fixuje a umožňuje aktérom konať. Zároveň zdôrazňujú, že text sám osebe nie je objektom skúmania – diskurzívna analýza používa text ako prostriedok, cez ktorý porozumieme sociálnym, politickým a kultúrnym javom (ibid.). Toto dopĺňa aj praktická poznámka k dátam, teda že text treba chápať široko – ako čokoľvek, čo diskurz zahŕňa (napr. aj multimodálne online formy, vizuály či formuláre), nielen ako súvislý písaný dokument (Dunn – Neumann, 2016, s. 3). Podobne aj Liashuk (2012, s. 268) upozorňuje, že pre preklad (a zároveň pre vzdelávanie) je podstatné chápať diskurz ako určité „textové vstupovanie do životnej sféry“, teda ako text prirodzene previazaný so sociálnym a širším kultúrnym kontextom.

Metodologický most medzi diskurzívnou analýzou a ANT možno postaviť cez typ otázok, ktoré diskurzívna analýza prirodzene otvára. Dunn – Neumann (2016, s. 4) zdôrazňujú, že diskurzívna analýza sa pýta najmä na to, *ako a prečo* sa veci javia tak, ako sa javia, a ako sa niektoré akcie stávajú možnými. Kľúčový integračný krok však nastáva v bode, keď texty prestaneme chápať ako okná do reality alebo jej zrkadlá, a začneme ich čítať ako súčasť reality, ktorú skúmame. ANT na to poskytuje vlastnú terminológiu. Nimmo (2011, s. 114) explicitne odporúča chápať texty ako **inskrpcie**, teda materiálne stopy a technológie mediácie, ktoré v sieti niečo robia, nielen niečo reprezentujú. Pre náš kontext to znamená, že výsledky diskurzívnej analýzy by sme interpretovali ako stopy pôsobenia textov v sieti. Texty teda nevnímame ako pasívny opis reality, ale ako prvky, ktoré môžu stabilizovať významy, roly a vzťahy. V tomto príspevku používame pojem diskurzívna analýza v širšom sociovednom zmysle, teda ako systematické čítanie organizačných textov a významov, ktoré sa v nich stabilizujú (Gee, 2014; Dunn – Neumann, 2016).

Ak by sme tento rámec preniesli do budúceho empirického výskumu, korpus by bolo vhodné skladať zámerne heterogénne, aby zachytil rôzne textové žánre, cez ktoré sa iniciatívy organizujú: verejné sebaaprezenácie (webové sekcie „o nás“, „misia“), texty mobilizácie (pozvánky, výzvy na zapojenie, prihlášky a inštrukcie), texty koordinácie (programy, harmonogramy, stanovy) a texty legitimácie (správy po podujatiach, poďakovania). Zmyslom takéhoto výberu nie je zachytiť všetko, ale vytvoriť prierez komunikácie, v ktorom sa ukáže, ako iniciatíva komunikuje a pôsobí.

Na tieto materiály sa dajú klásť tri zväzky otázok:

- **ako texty konštituuju identitu a adresáta iniciatívy** („kto sme“ a „pre koho sme“) a aké kolektívne „my“ vytvárajú (Gee, 2014),
- **aké roly a vzťahy texty ustanovujú a normalizujú** (napr. študent – odborník, komunita – inštitúcia) (Dunn – Neumann, 2016),
- **aké normy a hodnoty stabilizujú** a aké typy konania sa vďaka tomu javia ako prirodzené alebo správne (Dunn – Neumann, 2016).

Dôležité je, že v spojení s ANT prístupom by sme zistenia z diskurzívnej analýzy neinterpretovali len ako názory autorov, ale ako ukazovatele toho, čo texty v rámci organizovania umožňujú, čo zviditeľňujú a čo naopak delegujú na iné prvky.

Zároveň však platí, že textová stopa sama osebe nemusí stačiť na rekonštrukciu celého procesu. Ak by sa tento rámec rozšíril do empirickej štúdie, bolo by prirodzené doplniť prácu s textami aj o rozhovory alebo dotazníky s ľudskými aktérmi (zakladateľmi, členmi, partnermi), ako ďalší typ stôp, ktoré ukazujú, ako účastníci interpretujú a udržiavajú väzby.

Diskurzívna analýza tu vystupuje ako navrhovaný nástroj na systematickú prácu s textami, ktoré v ekosystéme fungujú ako praktické opory organizácie. V nasledujúcej kapitole preto predstavíme študentské organizácie a FIESTI a naznačíme, ako by sa dali tieto východiská uplatniť pri mapovaní ich prepojení.

Študentské iniciatívy ako uzol ekosystému

V nadväznosti na predchádzajúce časti teraz stručne zdôvodníme, prečo práve študentské iniciatívy predstavujú analyticky produktívny uzol. Voľba študentských iniciatív je metodologicky motivovaná, pretože práve tu sa skupiny, roly a hranice často formujú a zanechávajú veľa stôp, ktoré možno mapovať. Latour (2005) pripomína, že pri skupinotvorbe vzniká viac stôp než pri etablovaných spojeniach. Z tohto východiska vyplýva niekoľko dôvodov, prečo sú študentské iniciatívy analyticky silným uzlom. Je dôležité pripomenúť, že mapovanie tu neznamena hodnotenie iniciatív ani ich porovnávanie podľa kvality, ale spôsob, ako ich zaradiť do ekosystému, zachytiť ich prepojenia a systematicky opísať ich činnosti ako zdroje väzieb.

Po prvé, ide o otázku dostupnosti a rôznorodosti materiálu. Študentské iniciatívy produkujú množstvo textových a digitálnych stôp, ktoré sa dajú čítať ako záznamy, aj ako aktívne prvky organizovania. Latour v súvislosti so skupinotvorbou explicitne zdôrazňuje, že skupiny nevznikajú samé od seba. Potrebujú hovorcov a náborové mechanizmy, ktoré ich udržiavajú viditeľné (Latour, 2005). To je práve miesto, kde sa dá diskurzívna analýza využiť ako systematický spôsob čítania toho, ako texty ustanovujú „kto sme“, „pre koho sme“ a „čo sa považuje za legitímne konanie“. Z metodologického hľadiska je dôležité, že tieto texty nie sú iba dôkazmi o existencii skupiny, ale zároveň praktickými nástrojmi koordinácie, t. j. nie-ľudskými prvkami, cez ktoré sa v praxi organizuje konanie. Dôležitá je tu aj spomínaná osobná účasť v študentskej organizácii a asociácii, ktorá zabezpečí pohľad zvnútra organizácie a prístup k materiálom. Táto perspektíva uľahčuje porozumenie organizáciám, no zároveň si pri budúcom empirickom výskume vyžaduje reflexívnu opatrnosť pri formulovaní tvrdení – najmä aby analytické závery neboli zamieňané s normatívnymi preferenciami alebo osobným záujmom.

Po druhé, študentské iniciatívy často spájajú vzdelávanie, profesiu a komunitu, vytvárajú príležitosti na peer-learning, mentoring, prvé kontakty s praxou, ale aj na budovanie identity profesie. Ako sme naznačili v úvode, Djovčoš (2026) zdôrazňuje význam angažovaných komún pre integráciu študentov do profesijných komún a pre zvýšenie sociálnej viditeľnosti profesie. Zároveň rozlišuje „top-down“ iniciatívy (iniciované pedagógmi/akademickou sférou) a „bottom-up“ prístupy iniciované študentmi a zdôrazňuje rozdiel v rozložení moci. V druhom prípade sú organizátormi študenti, čím sa vymieňajú tradičné roly. Pre mapovanie ekosystému je pritom podstatné, že takéto iniciatívy často nefungujú popri formálnom vzdelávaní, ale vytvárajú vlastné mosty medzi univerzitami, medzi študentmi a profesionálmi, medzi lokálnym a medzinárodným prostredím. Najvýraznejším príkladom prepojenia viacerých iniciatív do širšej siete je vznikajúca asociácia FIESTI, preto ju v ďalšej časti podrobnejšie predstavíme.

FIESTI ako vznikajúca sieť

Svetovú asociáciu študentských iniciatív v oblasti translatológie, Fiesti (*Fédération Internationale des Étudiant.e.s en Sciences de la Traduction et de l'Interprétation*), tu chápeme ako vznikajúce medzinárodné prepojenie viacerých študentských iniciatív v translatológii. Keďže ide o iniciatívu v ranej fáze, jej verejná stopa je v čase písania zachytiteľná najmä cez komunikáciu zakladajúcich organizácií a cez podujatie, pri ktorom bola iniciatíva predstavená.

Asociácia bola oficiálne založená 6. decembra 2025 v rámci podujatia *Young Interpreters Summit* v Bruseli. Medzi zakladajúce organizácie patrí už spomínané slovenské občianske združenie *Sa zobuď!*, talianske organizácie *Associazione Studenti Traduttori e Interpreti (Studentitradint)* a *Trieste Interpreting Practice Team (TIP Team)*, organizácia zameraná na tréning tlmočenia pre rôzne jazykové kombinácie s názvom *the Booth Club* (Francúzsko a Švajčiarsko) a španielske združenie *CAPICUA*.

Z perspektívy teórie sietí-aktérov je Fiesti analyticky vhodný objekt práve preto, že je v procese vzniku. Vďaka tomu je možné sledovať skupinotvorbu bez toho, aby sme organizáciu brali ako hotový rámec. Latour (2005, s. 30 – 31) v tejto súvislosti pripomína, že keď sa skupiny formujú, zanechávajú viac stôp než stabilizované spojenia, a práve vďaka tomu sú asociácie trasovateľné.

V rovine metodologickej úvahy sa tu dajú načrtnúť dve základné línie otázok. Prvou je otázka súdržnosti: aké prvky držia Fiesti pokope? ANT tu neponúka abstraktnú odpoveď typu „spoločná identita“ alebo „rovnaký cieľ“, ale vyžaduje opis konkrétnych mediátorov (dokumenty, interná komunikácia, formáty stretnutí, prezentácie), ktoré umožňujú, aby sa väzby stabilizovali do rutín (Latour, 2005, s. 39). Práve tu je diskurzívna analýza prirodzeným doplnkom, pretože umožňuje systematicky čítať, akým spôsobom sa v textoch konštruujú identity, adresáti a hodnoty. V ANT terminológii sa tým zároveň identifikujú konkrétne mediácie – ktoré texty a digitálne artefakty sa stávajú oporami koordinácie.

Druhou je otázka aktérstva: ako sa Fiesti môže (dočasne) stať jedným aktérom? V empirickej analýze by sa teda dalo sledovať, v ktorých situáciách sa Fiesti úspešne zjednotí (napr. ako organizátor, autor stanoviska) a kedy sa naopak rozvetví na svoje časti (jednotlivé iniciatívy, odlišné platformy, rozdielne pravidlá). Z metodologického hľadiska si tento prístup vyžaduje presnú disciplínu v dokazovaní agentnosti. Latour (2005) zdôrazňuje, že agentnosť musí byť ukázaná cez stopy. „Neviditeľná agentnosť, ktorá nič nemení a nezanecháva stopu, nie je agentnosťou“ (Latour, 2005, s. 53). Ak by teda empirický výskum pripisoval Fiesti agentnosť, musel by ju opierať o identifikovateľné stopy (texty, rozhodnutia, zápisy, verejné výstupy) a ukázať, aké transformácie v sieti sprostredkovali.

Táto časť príspevku tak zároveň odpovedá na otázku vhodnosti zvoleného prístupu. Študentské iniciatívy a osobitne vznikajúca asociácia Fiesti sú vhodným predmetom teoretickej úvahy preto, že umožňujú jasne ukázať, čo ANT a diskurzívna analýza v kombinácii prinášajú: ANT poskytuje jazyk na mapovanie heterogénnych väzieb (ľudia, platformy, pravidlá, texty), zatiaľ čo diskurzívna analýza poskytuje spôsob, ako systematicky čítať textové a digitálne artefakty, cez ktoré sa tieto väzby často stabilizujú.

Záver

V teoretickej rovine je možné mapovať študentské iniciatívy v translatológii ako uzol ekosystému prekladu a tlmočenia prostredníctvom kombinácie ANT a diskurzívnej analýzy. Vymedzenie hlavných uzlov ekosystému nám dovoľuje zdôvodniť, prečo študentské iniciatívy predstavujú analyticky produktívne miesto: sú prepojovacím miestom medzi vzdelávaním,

profesiou a komunitou a zároveň svojou činnosťou produkujú množstvo textových stôp, ktoré sú relevantné pre diskurzívnu analýzu.

Prínos kombinácie ANT a diskurzívnej analýzy v tomto kontexte spočíva najmä v tom, že umožňuje prekročiť dve bežné redukcie – redukcii organizácií na ľudských aktérov bez technológií a nie-ľudských prvkov a redukcii textov na pasívne dokumenty bez organizačných účinkov. Teória sietí-aktérov umožňuje klásť otázky o heterogénnom skladaní aktérstva, o mediáciách a o dočasnej stabilite sietí, pričom diskurzívna analýza ponúka nástroje na systematické čítanie textov ako praktických opôr koordinácie, identity a legitimacy.

FIESTI používame ako ilustratívny prípad skupinotvorby – vznikajúceho prepojenia viacerých iniciatív. Ako ďalší krok sa ponúka overenie navrhnutého rámca v empirickej štúdii, ktorá by kombinovala textové/digitálne stopy s dátami o ľudských aktéroch, a tým by umožnila ukázať agentnosť a sprostredkovania na konkrétnom materiáli. Takéto nadviazanie zároveň umožňuje pevnejšie uchopiť mapu uzlov a väzieb v ekosystéme a porovnať, ako sa rôzne typy študentských iniciatív stabilizujú, škálujú alebo rozpájajú, aké sú ich špecifiká a ako interagujú s ostatnými časťami ekosystému.

Literatúra

BENCHERKI, Nicolas. 2017. Actor–Network Theory. In: SCOTT, The International Encyclopedia of Organizational Communication. New York: Wiley, 2017. ISBN 978-1-118-95556-7. Dostupné na: <https://doi.org/10.1002/9781118955567.wbieoc002> [2026-03-10].

BUZELIN, Hélène. 2005. Unexpected Allies: How Latour's Network Theory Could Complement Bourdieusian Analyses in Translation Studies. In: *The Translator*, roč. 11, 2005, č. 2, s. 193 – 218. ISSN 1355-6509. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/13556509.2005.10799198> [2026-03-10].

CALLON, Michel. 1986. Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. In: *Social Studies of Science*, roč. 16, 1986, č. 4, s. 615 – 625. ISSN 0306-3127. Dostupné na: <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1984.tb00113.x> [2026-03-10].

DJOVČOŠ, Martin. 2026. Towards a Sociocentric Approach in Translator and Interpreter Education. In: *Confronting Digital Dilemmas in Translator and Interpreter Training*. London: Routledge, 2026, s. 163 – 174. ISBN 978-1-003-56253-5. Dostupné na: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781003562535-12/towards-sociocentric-approach-translator-interpreter-education-martin-djov%C4%8Do%C5%A1> [2026-03-10].

DUNN, Kevin C. – NEUMANN, Iver B. 2016. *Undertaking Discourse Analysis for Social Research*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2016. ISBN 9780472073115. Dostupné na: <https://doi.org/10.3998/mpub.7106945> [2026-03-10].

FOLARON, Deborah – BUZELIN, Hélène. 2007. Introduction: Connecting Translation and Network Studies. In: *Meta*, roč. 52, 2007, č. 4, s. 605 – 642. ISSN 0026-0452. Dostupné na: <https://doi.org/10.7202/017689ar> [2026-03-10].

GEE, James Paul. 2014. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. 4. vyd. New York: Routledge, 2014. ISBN 978-0-415-72556-9.

- GEE, James Paul – HANDFORD, Michael. 2012. Introduction. In: *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. New York: Routledge, 2012, s. 1 – 6. ISBN 978-0-415-55107-6.
- HOSTOVÁ, Ivana. 2023. Tracing the trajectories of internationalisation: Slovak poetry in English translation after the collapse of state socialism. In: *Meta*, roč. 68, 2023, č. 1, s. 159 – 179. ISSN 0026-0452. Dostupné na: <https://doi.org/10.7202/1106332ar> [2026-03-10].
- LAW, John. 1992. *Notes on the Theory of the Actor Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity*. Lancaster: Centre for Science Studies, Lancaster University, 1992.
- LAW, John – CALLON, Michel. 1992. The life and death of an aircraft: a network analysis of technical change. In: *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1992, s. 21 – 52. ISBN 0-262-02338-5.
- LATOUR, Bruno. 1987. *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987. ISBN 0-674-79290-4.
- LATOUR, Bruno. 1996. On actor-network theory: A few clarifications plus more than a few complications. In: *Soziale Welt*, roč. 47, 1996, s. 369 – 381. ISSN 0038-6073.
- LATOUR, Bruno. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 978-0-19-925604-4.
- LIASHUK, Viktória. 2012. Informácie o vysokoškolskom štúdiu na Slovensku v prekladateľskom slovensko-ruskom diskurze. In: *Preklad a tlmočenie 10: Nové výzvy, prístupy, priority a perspektívy*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012, s. 268 – 276. ISBN 978-80-557-0444-9.
- LIASHUK, Viktória. 2023. *Preklad v textoch, súvislostiach a vzťahoch*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2023. ISBN 978-80-557-2094-4. Dostupné na: <https://doi.org/10.24040/2023.9788055720944> [2026-03-10].
- LUO, Wenyan. 2020. *Translation as Actor-Networking: Actors, Agencies, and Networks in the Making of Arthur Waley's English Translation of the Chinese Journey to the West*. New York; Abingdon: Routledge, 2020. ISBN 978-0-367-37502-7.
- NAGYOVÁ, Simona. 2025. *Študentská aktivnosť ako kľúčový faktor úspechu na trhu prekladu a tlmočenia* [diplomová práca]. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, 2025. 73 s.
- NIMMO, Richie. 2011. Actor-network theory and methodology: social research in a more-than-human world. In: *Methodological Innovations Online*, roč. 6, 2011, č. 3, s. 108 – 119. ISSN 1748-0612. Dostupné na <https://doi.org/10.4256/mio.2011.010>: [2026-03-10].